

Τό ιδεολογικό έποικοδόμημα τής σύγχρονης πολεοδομικής πρακτικής

Nίκος Κομνηνός

Εισαγωγή

Τό κείμενο πού άκολουθεί άποτελείται από τρεῖς ένστατες.

Η πρώτη άφορά τό περιεχόμενο τής πολεοδομικής πρακτικής, τίς σχέσεις της μέ τούς πολιτικούς θεσμούς και τό σύστημα τών κοινωνικών πρακτικών.

Η δεύτερη ένστατη προσανατολίζεται σέ μιά σκιαγράφηση τοῦ όρου «ιδεολογία», ώστε νά διευκολυνθεί ή άνάλυση τών ιδεολογικών στοιχείων πού σχετίζονται μέ τήν πολεοδομική πρακτική.

Τέλος, στήν τρίτη ένστατη διερευνῶνται οι ιδεολογικές μεταθέσεις, άντιληψεις και άναπαραστάσεις πού δομοῦνται σό πλαίσιο τής σύγχρονης πολεοδομικής πρακτικής. Αύτή είναι ή βασική θεματική ένστατη τοῦ κειμένου. Χρονικά τοποθετείται μετά τό 1970 πού είναι ή αναμόρφωση τοῦ παλαιού πλαίσιου πολεοδομικών ρυθμίσεων (ρυμοτομικά, Σ.Δ., Υψος, Γ.Ο.Κ) μέ τήν τοποθέτηση ένός συστήματος πολεοδομικού προγραμματισμού (ρυθμιστικά-έλεγχος χρήσεων και δραστηριετήσεων) και τήν έφαρμογή ήλοκληρωμένων προγραμμάτων.

Η παρουσίαση τών άντιληψεων και τών ιδεολογικών διαδικασιών πού σχετίζονται μέ τάν πολεοδομικό προγραμματισμό γίνεται μέ τούς άκολουθους περιορισμούς:

- Δέν έξετάζεται έάν οι άποψεις πού παρουσιάζονται είναι οι κυρίαρχες ή οι μοναδικές γιά τό έκάστοτε ζήτημα. Ο έλεγχος τής άντιπροσωπευτικότητάς τους (μέ τή στατιστική έννοια) άπαιτεί μιά έξαντλητική και συστηματική καταγραφή πού ξεπερνά τά όρια αύτής τής έργασίας.

- Η παρουσίαση είναι σ' ένα βαθμό κριτική χωρίς άναγκαία νά δηλώνεται κάθε φορά και τό θεωρητικό πλαίσιο άπό όπου άντλείται ή κριτική άξιοποστία.

- Η διατύπωση έρωτημάτων και θεμάτων γιά συζήτηση (π.χ. ή βαθμός τής κρατικής παρέμβασης στό άστικό πεδίο) γίνεται πάντοτε θεωρουμένων τών πλαισίων τοῦ καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και όχι κάποιου άλλου κοινωνικού συστήματος.

* Η πολεοδομική πρακτική σάν έννοια θεωρείται εύρυτερη τής έννοιας τοῦ ποεοδομικού προγραμματισμού καθώς περιλαμβάνει και ζητήματα πλαισίου γιά τόν προγραμματισμό (π.χ. διαμόρφωση θεσμικού πλαισίου, έξασφάλιση πόρων γιά τόν προγραμματισμό). Παράλληλα όμως ή πολεοδομικός προγραμματισμός θεωρείται σάν κυριαρχη μορφή ήλοκληρωσης τής πολεοδομικής πρακτικής.

I. Πολεοδομικός προγραμματισμός και πολιτικό σύστημα.

Σάν άφετηρια γιά τήν άναλυσή μας θά διατυπώσουμε τή θέση ότι ή παραγωγή τοῦ κτισμάτου περιβάλλοντος τοῦ οίκιομού πραγματοποιείται μέσα από ένα σύνολο διαδικασιῶν παραγωγῆς πού καθορίζονται από τήν δυναμική τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων και σχέσεων και τούς περιορισμούς τοῦ έποικοδομήματος. Τό σύνολο τῶν προσδιορισμῶν πού γιά λόγους ιστορικούς ή και συγκυρίας έπιβάλλονται στίς διακεκριμένες διαδικασίες παραγωγῆς τῶν ένοτήτων τοῦ κτισμένου χώρου τοῦ οίκιομού καθοδηγεῖ τις πρακτικές τῶν ύποκειμένων και τῶν θεσμῶν πού ουμμετέχουν σ' αὐτές.

Σέ μιά φάση άνάπτυξης τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς και συγκεκριμένα στήν έποχή πού οι σχέσεις αύτορύθμισης (προσφορά-ζήτηση, σχηματισμός μέσου ποσοστού κέρδους, κυκλικές κρίσεις) συμπληρώνονται μέ τόν όρθολογισμό τοῦ προγραμματισμού¹ ο ρόλος τοῦ πολιτικού έποικοδομήματος και ίδιαίτερα τοῦ Κράτους στήν παραγωγή κτισμάτων και στοιχείων ύποδομῆς γίνεται άποφασιστικός.

Από τό σημείο αὐτό και μετά μποροῦμε νά συζητᾶμε γιά άστικό προγραμματισμό και σχεδιασμό, σάν έπέμβαση τῆς ΗΠΟΛΙΤΙΚΗΣ στιγμῆς πάνω στίς οίκονομικές διαδικασίες και σχέσεις πού διαμορφώνουν τήν καπιταλιστική άστικοποίηση².

Κάτω άπό αὐτή τήν όπτική καθοριστικό στοιχείο τοῦ προγραμματισμού είναι ο βαθμός τῆς θεσμικο-πολιτικής έπέμβασης στήν άστικοποίηση και κατά δεύτερο λόγο ο βαθμός έπιτευξης προδιαγεγραμμένων στόχων (τῶν προγραμματικῶν στόχων).

Η κατονόηση τῆς προγραμματικής διαδικασίας σάν έπέμβαση τοῦ πολιτικού συστήματος γενικά και τοῦ Κράτους ειδικά στήν πορεία τῆς άστικοποίησης μᾶς έπιτρέπει νά προσδιορίσουμε ένα πλαίσιο και μιά νομοτέλεια στήν εξέλιξη και στόν τρόπο έφαρμογῆς της.

Κάθε μεταβολή στό πεδίο τοῦ πολεοδομικού προγραμματισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη μέ τις γενικότερες μεταβολές τῶν σχέσεων πολιτικής και οίκονομιας και τοῦ έκαστοτε ρόλου τοῦ Κράτους στήν άναπαραγωγή τοῦ δοσμένου κοινωνικού σχηματισμού.

Δύο έπομένως εξωτερικά τοῦ πολεοδομικού προγραμματισμού συστήματα σχέσεων έρχονται νά τόν προσδιορίσουν. Αφ' ενός η παραγωγή «άστικων» άξιων χρήσης, πραγματοποιούμενη σ' ένα δοσμένο πλαίσιο παραγωγικῶν δυνάμεων και σχέσεων παραγωγῆς και άφ' έτέρου ή δυναμική τοῦ θεσμικού-πολιτικού συστήματος πού μέσω της, γιά ιστορικούς λόγους, κυριαρχίας τοῦ Κράτους μεταβάλλεται σε δυναμική τῆς κρατικής παρέμβασης.

Αύτές οι έξωτερικές τῆς πρακτικής τοῦ προγραμματισμού συνθήκες δομιῶν και τήν διαμάχη πού άναπτύσσεται στό πεδίο του: οι άντιθέσεις τοῦ πολιτικού συστήματος και αὐτές πού λειτουργοῦν στό έπιπεδο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων μεταφράζονται σέ άντιθέσεις σχετικά μέ τόν προγραμματισμό, τά μέσα, τά άντικείμενα και τούς στόχους τους. Πρόκειται γιά μιά διαμάχη πού ξεκινάει άπό τά άποτελέσματα τοῦ προγραμματισμού στά συστήματα τῶν κοινωνικῶν και οίκονομικῶν άντιθέσεων και τόν τρόπο πού τά έν λόγω άποτελέσματα γίνονται κατανοητά άπό τούς ένδιαφερόμενους φορεῖς.

Η αντικειμενική ἄρθρωση τοῦ πολεοδομικοῦ προγραμματισμοῦ μὲ τίς λοιπές κοινωνικές πρακτικές καθορίζει τόν γενικό του χαρακτήρα, ἐνώ ἀπό τιν̄ ὁπική τῆς ἑωτερικής διάρθρωσης ἀποτελεῖται ἂιδιό ἔνα σύνολο φάσεων πού ἀκολουθοῦν μιά διαδικασία λήψης ἀποφάσεων. "Ετοι; οσέ" μιά ἑωτερική ἀντιμετώπιση τοῦ πολεοδομικοῦ προγραμματισμοῦ κυρίαρχο θέμα εἶναι ἡ σχέση τῶν ἐπιπέδων τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, οι πρακτικές πού ἀπορρέουν, ὁ τρόπος πού τά δομικά αύτά στοιχεῖα ἐνοωματώνονται σ' αὐτόν, ἐνώ σέ μιά ἀντιμετώπιση τῆς ἑωτερικῆς δομῆς κυρίαρχο θέμα γίνεται ὁ συσχετισμός μέσων καὶ στόχων, η ἀναγνώριση προβλημάτων καὶ ἡ στρατηγική τῆς ἐπίλυσής τους.

‘Η θεομική παρέμβαση τού Ἐλληνικοῦ Κράτους στήν ἀστικοποίηση δέν είναι μιά πρακτική πού εμφανίζεται σήμερα γιά πρώτη φορά. Ἀναπτύσσεται ταυτόχρονα μὲ τήν κυριαρχία τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς³ μὲ τή μορφή νομοθετικοῦ καὶ διοικητικοῦ ἐλέγχου τῶν διαδικασιῶν σχηματισμοῦ τῶν οἰκιομῶν (Ν.Δ. 17.7.1923 «περὶ σχεδίων πόλεων» καὶ Π.Δ. 23.10.1928 «περὶ ἑκτός σχεδίου δομήσεως»). Ἀπό τότε ἡ Κρατική πρακτική στὸ τομέα γνώρισε Ἑνα συνεχῆ ἐμπλούτισμό. διαφοροποιούμενη σύμφωνα μὲ τούς ἔκαστοτε μετασχηματισμούς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ δυνάμεων. Σήμερα μποροῦμε νά οὐζητήσουμε γιά τήν συστηματική Κρατική παρέμβαση στήν ἀστικοποίηση, τόσο στό πεδίο τῶν γενικῶν συνθηκῶν τῆς παραγωγῆς, δοσ καὶ τήν διεισδυσή του στό πεδίο τῆς καθ’ αύτό παραγωγῆς καὶ συσιώρευσης τοῦ κεφαλαίου⁴. Παράλληλα μετατρέπονται καὶ τά θεομικά μέσα παρέμβασης καὶ η θεσμική πρακτική του ἀποκτᾶ εὑκρινεῖς οἰκονομικούς στόχους, ἐμπλεκόμενη δυναμικά στίς ἀντιθέσεις μεριδῶν τοῦ κεφαλαίου.

· Ο «έκουγχρονισμός» πού γνωρίζει σήμερα ή πολεοδομική πρακτική στήν ·Ελλάδα συμβαδίζει με τήν έπεκταση τοῦ Κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ σ' όλους τούς τομεῖς τῆς οικονομίας. Καθώς μάλιστα εισέρχεται και στά πεδία «ταμπού» τῆς καπιταλιστικῆς πραγματικότητας, δηλαδή τῆς πραγματοποίησης και ιδιοποίησης τῆς ύπεραξίας, μιά νέα σχέση καθιερώνεται άνάμεσα στό πολιτικό σύστημα και στήν οικονομία: πρόκειται γά τήν ούσιαστική πιά έξέρτηση τοῦ κεφαλαίου άπό τήν Κρατική παρέμβαση.

Δέν θά συζητήσουμε άναλυτικά τὸν σύγχρονο ἀστικό προγραμματισμό στὴν Ἑλλάδα⁵, οὐτε τὰ μεταβατικά στάδια ποὺ διήνυσε μέχρι σήμερα καὶ τὶς ἐκάστοτε ἀντιστοιχίες του μέ τὴν παραγωγική δομή καὶ τὴν διάρθρωση τοῦ πολιτικού συστήματος. Θά ἀναφέρουμε μόνο ὅτι ἐμπλέκεται ἀμεσα στὴν ἀνάπτυξη τῶν οἰκισμῶν τῆς χώρας, στὴν κατανομή τῶν στοιχείων κοινωνικοῦ ἔξοπλισμοῦ καὶ συλλογικῆς κατανάλωσης, στὴν χωροθέτηση παραγωγικῶν ἐνοτήτων, στὰ ἐργα ύποδομῆς, στὴν παραγωγὴ μέρους τοῦ οἰκιστικοῦ ἀπόθεματος καὶ ἐμμεσο στὴ διαμόρφωση τοῦ μεγέθους τῶν ἐπενδύσεων σὲ κατοικίες, τῶν τιμῶν πῆς γῆς, στὴ διανομή τῆς γαιοπροσόδου, στὴν ἀνακύκλωση τοῦ κεφαλαίου κλπ.

Καθώς άναπτυσσεται η Κρυτική παρέμβαση στα πεδία που άναφέρεμε και ολοκληρώνεται τό σύστημα του πολεοδομικού προγραμματισμού ένας δύκος ιδεολογικών πρακτικών «όρθωνται» πού δικαιώνει, μυθοποιεί και έπενδύει με κοινωνικά άποδεκτές άξιες τις προγραμματικές διαδικασίες. Διαμορφώνεται έτοι ένα ιδεολογικό έποικοδόμημα δηοι έκφραζονται οι άξιες και οι άντληψεις των φορέων που ουμπετέχουν στήν διαδικασία και όποι παράλληλα, μεταφράζεται η πολιτική κυριαρχία του Κράτους σε μιά ιδεολογική κυριαρχία.

Αύτό το ιδεολογικό έποικοδόμημα που γεννιέται και καλύπτει τη σύγχρονη πολεοδομική πρακτική σκοπεύουμε νά όρισθετήσουμε.

2. Τό θέμα τής ιδεολογίας.

Ο στόχος πού μόλις διατυπώσαμε άπαιτει νά δώσουμε δρισμένες διευκρινησεις σχετικά μέτο περιεχόμενο τού όρου «ιδεολογία», μέ τήν λειτουργία και τά άποτελέσματά της καθώς και τήν σύνδεσή της μέ τά άλλα δομικά στοιχεία τού κοινωνικού σχηματισμού.

Μέ αφετηρία τόν προσδιορισμό τής ιδεολογίας οχι μόνο σάν έργαλειο έκλογκευσης τών οικονομικών και πολιτικών συνθηκών άλλα κύρια σάν στοιχείο καθοδήγησης τής πρακτικής σέ συνάρτηση μ' ένα σύστημα άξιων, άναπαραστάσεων, εικόνων, ιεραρχιών θό πλησιάσουμε τό έρωτημα τού περιεχομένου πού άνήκει στόν όρο (Chombar de Lauwe 1975: 139-161)

Σέ μιά διπλή δυναμική έρχόμαστε νά δοῦμε ήν διαμόρφωση και δράση τής ιδεολογικής στιγμής: σάν ένα σύστημα πού γεννιέται άπό τίς οικονομικές και πολιτικές πρακτικές (παραγωγή, κατανάλωση, άνταλλαγή, διαχείρηση, διοίκηση) τού κοινωνικού σχηματισμού, έξ ού και ή άντιστοιχία της μέ τήν πορεία τού ιστορικού μετασχηματισμού και τών συγκυριών και σάν στοιχείο άναπαραγωγής τής κοινωνικής δομής μέσω τών σχέσεων νομιμοποίησης και άποδοχής και τής κανονιστικής καθοδήγησης τής πράξης πού έπιβάλει. (Rocher 1968: 71-85)

Αλλά ή ιδεολογία άν και άποτέλεσμα τών συνθηκών τής πραγματικής ζωής άποτελει μιά παραμόρφωση τού πραγματικού. «Άν και περιλαμβάνει στοιχεία γνώσης είναι ταυτόχρονο μά ψευδαίσθηση: μιά φανταστική κατάσταση τών ύποκειμένων σέ σχέση μέ τίς πραγματικές συνθήκες υπαρξης. Γιατί ο καθορισμός της άπό τίς κοινωνικές σχέσεις παραγωγής μεταφέρει τόν κοινωνικό άνταγνωνισμό και άντιθέσεις στό πεδίο της. Οι σχέσεις ταξικής κυριαρχίας τού οικονομικού και πολιτικού έπιπέδου μεταφράζονται σέ σχέσεις ιδεολογικής άντιπαράθεσης άναμεσα στίς ιδεολογίες τής κυριαρχης τάξης και τών κυριαρχουμένων τάξεων και όμύδων. Ή έτοι διαμορφούμενη κυριαρχη ιδεολογία δέν άποτελει η παρά τήν ιδανική έκφραση τών σχέσεων έπιβολης».

Τό κύριο κοινωνικό τής άποτέλεσμα συνίσταται στό νά δομει και νά άναδομει τό φαινεσθαι τού πραγματικού ώστε νά μυθοποιούνται και νά δικαιώνονται πρακτικές ταξικού χαρακτήρα και νά έγκαθιδρύονται οι άξιες και οι στόχοι πού έπιβάλλει ή άναπαραγή τών σχέσεων έκμετάλλευσης.

Μ' αύτό τόν τρόπο μετατρέπεται σέ άποφασιστικό στοιχείο τής ταξικής ένότητας καθώς άναπαριστᾶ μιά ψευδή άρμονιά στή θέση τών πραγματικών άντιθέσεων ήχρησιμοποιώντας τούς δρους τού Πουλαντζά «προσφέρει μιά φανταστική συνέχεια στήν ένότητα πού διέπει τίς πραγματικές άντιθέσεις τού συνόλου τού σχηματισμού». (Pouulantzas 1971 vc: 2)

Αλλά ή συστηματική άναδόμηση τών πραγματικών σχέσεων πού συντελείται στό πλαίσιο τής κυριαρχης ιδεολογίας δέν είναι τό μοναδικό κοινωνικό τής άποτέλεσμα. Μέσα άπό τήν έκλογκευση τών οικονομικών και πολιτικών στιγμών, άπό τήν άναπαράσταση τών κοινωνικών πρακτικών συλλογικών και μή ύποκειμένων, γίνεται συνθήκη διαμόρφωσης έπιστημολογικών τομών και άλμάτων στήν συνέχεια τής γνώσης.

Η θεωρητική λειτουργία τής ιδεολογίας, παρ' όλο πού δέν έπικαλύπτει τήν πρακτικού κοινωνική λειτουργία της(Althusser 1965: 238), έπεκτείνεται μέσα άπό ένα διακεκριμένο

σύνολο ιδεολογιών, τῶν θεωρητικῶν ιδεολογιών. Πρόκειται γιά ιδεολογικά συστήματα πού έχουν θεομικά άναγνωρισθεί σάν επιστημονικές πρακτικές. Ήδε άντικατάσταση πού έτοιμη συντελείται, έπιστημονικῶν πρακτικῶν άπό ιδεολογικές, λίγο απορρέει άπό τὴν όρθιότητα τῶν τελευταίων δοῦ άπό τὴν κοινωνική λειτουργία τους μέσα στούς κόλπους τῆς γνώσης τῆς κυριαρχητικής.⁷

Καὶ μέ τὴν ἀδρή περιγραφή μερικῶν μορφῶν τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας τῆς ιδεολογίας, δηλαδὴ τῆς παρουσίασης μᾶς ψευδοῦς ἐνότητας στὴν θέση τῶν πραγματικῶν ἀντιθέσεων καὶ τῆς ἀντικατάστασης, ἔπιστημονικῶν πρακτικῶν άπό πρακτικές θεομικά άναγνωρισμένες σάν τέτοιες μποροῦμε νά προχωρήσουμε στὴν διαπίστωση τῶν ιδεολογικῶν στοιχείων πού ἀναπτύσσονται παράλληλα μέ τὴν σύγχρονη πολεοδομική πρακτική.

3. Τό ιδεολογικό ἐποικοδόμημα τῆς σύγχρονης πολεοδομικῆς πρακτικῆς.

Αξιοποιώντας τις διευκρινήσεις πού δώσαμε στά θέματα τῆς πολιτικῆς παρέμβασης στὴν ἀστικοποίηση καὶ τῆς ιδεολογίας θά προχωρήσουμε στὴν ἀνάλυση τῶν ιδεολογικῶν στοιχείων πού συνδέονται μέ τὴν σύγχρονη πολεοδομική πρακτική.

Στὶς δύο διαφορετικές ὅψεις τῆς ἐν λόγῳ πρακτικῆς, τῆς σχέσης της μέ τὶς ἄλλες κοινωνικές πρακτικές καὶ τῆς δικῆς της ἐσωτερικῆς δομῆς, θά ἔξετάσουμε τὰ συστήματα τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων πού ἐμπλέκονται.

Βέβαια ἡ ἔκταση αὐτοῦ τοῦ κειμένου δέν μᾶς ἐπιτρέπει μιά πλήρη ἀνάλυση τοῦ συνόλου τῶν βαθμίδων τῆς προγραμματικῆς διαδικασίας καὶ τοῦ ρόλου τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων πού ἀντιστοιχοῦν. Αναγκαστικά θά σταθοῦμε μιόν σε θέματα πού θεωροῦμε ἀντιπροσωπευτικά καὶ τῶν ὁποίων ὁ τρόπος κατανόησης ἐπηρεάζει ἀποφασιστικά τὴν ἀσκηση τῆς πολεοδομικῆς πρακτικῆς στὴ χώρα μας.

Μ' αὐτό τό σκεπτικό θά ὄριοθετήσουμε τις ἀντιλήψεις καὶ τὶς ιδεολογικές μεταθέσεις πού συνδέονται μέ τὶς παρακάτω θεματικές ἐνότητες:

1. Τὴν ἐννοια τοῦ πολεοδομικοῦ προγραμματισμοῦ
2. Τοὺς στόχους τῆς πολεοδομικῆς πρακτικῆς
3. Τὰ μέσα ἡ τὴν σχέση κράτους καὶ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας
4. Τὰ προβλήματα πού ἀντιμετωπίζονται καὶ τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἔπιστημονικῆς διαδικασίας πού συνήθως ἀκολουθεῖται στὴν σύνταξη προγραμμάτων ἐπέμβασης.

3.1. Η ἐννοια τοῦ προγραμματισμοῦ καὶ εἰδικά τοῦ πολεοδομικοῦ προγραμματισμοῦ

Σύμφωνα μέ τὸν Bettelheim (1978 : 5) τό θέμα τοῦ προγραμματισμοῦ ἔχει ἀποκτήσει μιὰ ἴδιατερη πολυπλοκότητα τά τελευταία χρόνια ἔξαιτίας μᾶς ἀσαφοῦς ὄρολογίας καὶ νέων φαινομένων πού αὐτή ἡ ὄρολογία σχηματοποιεῖ μέ ἀνεπαρκή τρόπο. Πρόκειται γιά τό νόημα πού παίρνει ὁ προγραμματισμός μέσα στὶς οἰκονομίες τῆς ἀγορᾶς τῶν ὁποίων τὴν πιό ἐξελιγμένη μορφή ἀποτελεῖ ἡ καπιταλιστική οἰκονομία.

‘Ο προγραμματισμός στόν καπιταλισμό, πού θά μπορούσε νά όνομασθεί και «ένδεικτικός προγραμματισμός», έμπλεκεται σ’ ένα σύστημα άντιθέσεων πού άλλοιώνουν τό περιεχόμενό του και τόν υποχρεωτικό χαρακτήρα του. Σάν άποφασιστική θεομική πρακτική συγκρούεται μέ τό δτι οι τελευταίες και πραγματικές άποφάσεις στις οικονομίες τής άγοράς άνήκουν στούς άτομικούς οικονομικούς φορεις ένώ ταυτόχρονα τό πιεδίο δράσης του άναστατώνεται άπό τήν σύγκρουση τών άπαιτήσεων πού θέτει ή όλοενα αύξανόμενη κοινωνικοίηη τής παραγωγής μέ τήν άτομική ιδιοποίηση και διαχείριση τού προϊόντος της.

‘Ο φυσικός προγραμματισμός στις καπιταλιστικές οικονομίες, τμήμα τής γενικής τάσης πού έμφανιζεται μετά τό 1945 γιά έφαρμογή «πλάνων», ένώ άναγκαστικά ύποκύπει στή δομή τών τοξικών κοινωνικών σχέσεων παραγωγής έχει συνδυάσει τήν κοινωνική άποδοχή του μέ τήν ύπερβατική άντιληψη τού κοινωνικού πλουραλισμού και τής διαφύλαξης τής «καλής λειτουργίας» τού κοινωνικού σχηματισμού.

‘Ας δούμε πώς δομούνται αύτές οι άντιληψεις στήν έπισημη έκδοχή τού έλληνικού Κράτους. Ή έννοια τού φυσικού προγραμματισμού στό Σύνταγμα είναι ουνδεδεμένη μέ τήν έννοια τού γενικού συμφέροντος. Τό άρθρο 106 τού ισχύοντος Συντάγματος όριζει τό Κράτος σάν φορέα προγραμματισμού «πρός έδραίωση τής κοινωνικής ειρήνης και προστασία τού γενικού συμφέροντος»⁸. Ένώ τό άρθρο 24 συνδυάζει τήν χωροταξική πολιτική μέ τήν έξυπηρέτηση τής λειτουργικότητας και άναπτυξης τών οίκισμάν.

Στό Ν.Δ. 1262/72 «περί ρυθμιστικών σχεδίων άστικών περιοχῶν» προσδιορίζεται τό περιεχόμενο τού χωροταξικού σχεδιασμού: «τό χωροταξικό σχέδιο κανονίζει τήν κατανομή και διάρθρωση οικονομικών, κοινωνικών, οικιστικών, πολιτιστικών, δημογραφικών δεδομένων, δραστηριοτήτων, λειτουργιών και έργων σέ έπιπεδο χώρας»⁹. Άλλά ή κατανομή και διαρθρωση τών δραστηριοτήτων πού όριζει τό Σχέδιο «δένειναι άηολύτως δεσμευτικά και δέν δημιουργούν δικαιώματα και υποχρεώσεις νομικά έξαναγκαστά»¹⁰.

Στό άστικό έπιπεδο ή δυνατότητα έλέγχου περιορίζεται άπό τό σύνολο τών παραμέτρων πού άναφέρθηκαν μόνο στις χρήσεις και στά δίκτυα ύποδομής (Ν.Δ. 1262/72 άρθ. 2 παρ. 2), ο δέ ελεγχος δικαιώνεται γιατί θεωρείται δτι άποτελεί δημόσια ώφελεια (άρθρ. 3).

‘Από τήν σύντομη άναφορά στό θεσμικό πλαισίο τού φυσικού προγραμματισμού προκύπτει δτι:

α. Αύτό πού όνομάζεται προγραμματισμός στήν καλύτερη περιπτωση θάναι ένα σύνολο παροτρύνσεων, ένώ παράλληλα δ λόγος πού άναπτυσσεται συγκαλύπτει αύτό τό περιεχόμενο.

β. Τόσο στό Σύνταγμα δσο και στούς λοιπούς Νόμους έπανέρχεται συνεχώς ή έννοια τού γενικού συμφέροντος, και τής δημόσιας ώφελειας πού συγκαλύπτει τό σύνολο τών άντιθεμένων συμφερόντων.

γ. Αύτό πού όνομάζεται πολεοδομικός προγραμματισμός (μέσω τών ρυθμιστικών σχεδίων) περιορίζεται μόνο στόν έλεγχο χρήσεων, τής γής έλεγχος πού πρακτικά γίνεται άμφιβολος στόν βαθμό πού δέν ύπάρχει παράλληλος προγραμματισμός τών δραστηριοτήτων και τής κατανομής τους στόν άστικό ίστο.

‘Η άποψη όμαδας έργασίας τού ΚΕΠΕ γιά τόν πολεοδομικό προγραμματισμό φαίνεται νά ξεκινάει άπό μιά κατ’ άρχη συμφωνία μέ τίς άντιληψεις πού έκφράζονται στό Ν.Δ. 1262/72 (ΚΕΠΕ 1976 β : 64) τίς όποιες δμως προσπαθεί νά συμπληρώσει σύμφωνα μέ τήν άρχη δτι: «ό

ρυθμιστικός σχεδιασμός είναι βασικά μά συνεχής διαδικασία διαιτησίας και συμβιβασμού άντιπιθεμένων συγχρόνων άναγκών και συμφερόντων πού ύπαρχουν μεταξύ διαφόρων παραγόντων και κοινωνικών όμάδων και προσπάθεια γιά άμβλυνση των άντιθέσεων αύτών με σκοπό την εύρυθμη άργανωση και άνάπτυξη του συνόλου (ΚΕΠΕ 1976 β: 156). Τό πλουραλιστικό πνεύμα της διατύπωσης, έντείνεται περαιτέρω όταν διατυπώνονται έπιφυλάξεις γιά τόν βαθμό δεσμευτικότητας των διαφόρων προγραμματικών προτάσεων γιά τούς ένδιαφερόμενους φορείς και τά περιθώρια έλαστικότητας κατά τήν έφαρμογή (ΚΕΠΕ 1976 β: 66).

Στήν μελέτη Ο.Ε. τοῦ ΤΕΕ γιά τό θεομικό πλαίσιο τῆς Χωροταξίας και τῆς Πολεοδομίας παρ' όλο πού άντιμετωπίζεται στήν άρχη ή Χωροταξία μέ άπλοϊκό τρόπο «σάν έπιστημη πού θέτει σέ τάξη (!) τίς διάφορες δραστηριότητες σέ συνδυασμό μέ τόν δεδομένο χώρο» (ΤΕΕ 1976:10. καταλήγει σέ μιά σημαντικά ρεαλιστική θέση γιά τόν προγραμματισμό: ότι «σέ πλαισια μειώσεως των πλουτοπαραγωγικών πόρων και έντασης του άνταγωνισμού των μεγάλων οικονομικών μονάδων ό προγραμματισμός προκύπτει μέ άλλη μορφή άναγκαιότητας, τού συμβιβασμού όφ' ένός των άνταγωνιστικῶν τάσεων των οικονομικών μονάδων και όφ' έτερου αύτών μέ τό κοινωνικό σύνολο, στό βαθμό πού αύτό άντιδρά» (ΤΕΕ 1976: 11).

Η παραπάνω διατύπωση σαφώς ύπονοεί μιά διαφορετική άντιληψη γιά τόν ρόλο τοῦ Κράτους: σάν φορέα- ρυθμιστή των άντιθέσεων τῆς καπιταλιστικής άνάπτυξης, θέση πού όχι μόνο άντιτίθεται στόν μύθο τῆς ύπερταξικότητας τῆς κρατικής μηχανής άλλα και δίνει εύκαιρια γιά έπιστημονική άνάλυση τοῦ περιεχομένου τοῦ προγραμματισμού στήν Ελλάδα. Συγκρούεται δύως μέ τήν άμεση πραγματικότητα των τιρογραμματικών διαδικασιῶν άπό όπου οι έκπρόσωποι τῶν λαϊκῶν στρωμάτων συνήθως άπουσιάζουν.

Γίνεται σαφής ή ίδεολογική παραποτίηση, τῆς έννυνιας τοῦ προγραμματισμού. Οι έπιφυλάξεις πού άνταπωνονται σχετικά μέ τό βαθμό δεσμευτικότητάς του και ή έπικαλυψη των άντιπιθέμενων συμφερόντων άπό τούς δρους τοῦ γενικού συμφέροντος και τῆς δημόσιας ώφελειας άναιρούν τά δυό χαρακτηριστικά πού κατά τόν Bettelheim άποτελούν τήν ούσια κάθε προγράμματος: τόν υποχρεωτικό χαρακτήρα του και τήν σαφήνεια τῶν στόχων (Bettelheim 1977 : 26-27).

Έφ' δօσον οι δομικές άντιθέσεις τοῦ καπιταλιστικού τρόπου παραγγής δέν έπιτρέπουν τόν προγραμματισμό είναι σωστότερο νά μιλάμε γιά Κρατική παρέμβαση στήν διάρθρωση τῶν δραστηριοτήτων, στήν άστικοποίηση, στό φυσικό περιβάλλον τῆς πόλης παρά γιά Χωροταξικό, άστικό και πολεοδομικό προγραμματισμό. Αύτή ή παρατήρηση δέν έχει σχολακιστικό χαρακτήρα, γιατί ή συναίνεση κοινωνικών όμάδων στόν πρόγραμματισμό δέν σημαίνει καθόλου συναίνεση στήν έκάστοτε Κρατική παρέμβαση στό όνομα ένός συνολικότερου προγραμματισμού.

3.2. Οι στόχοι τῆς ούγχρονης πολεοδομικής πρακτικής

Η πολεοδομική πρακτική καθώς άποτελεῖ διαδικασία έλέγχου τῆς καπιταλιστικής άστικοποίησης άπό τό πολιτικο-θεομικό έποικοδόμημα, έντάσσει τό σώμα τῆς και έξειδικεύει μέ τήν μορφή τῶν πολεοδομικῶν στόχων τήν ιδεολογία, τίς προσδοκίες και έπιλογές τοῦ πολιτικοῦ συστήματος και τοῦ Κράτους.

Οι έκαστοτε στόχοι τής πολεοδομικής πρακτικής όχι μόνο δέν προκύπτουν από μία άντικειμενική αιτιότητα άλλα έπιβάλλονται σε συνάρτηση με τις άντιληψιες τών προβλημάτων στούς φορείς τού προγραμματισμού, με τις γενικές κατευθύνοσις τής Κρατικής πολιτικής και τά μέσα που ή έκαστοτε ουγκυρία παρέχει.

Στά πλαισια δύμας αύτής τής ιδεολογικής κατασκευής (διατύπωσης τών στόχων) μιά παράλληλη ιδεολογική διαδικασία πραγματοποιείται: πρόκειται για τήν διάχυση μύθων, παραποιημένων άντιληψεων, μεταθέσεων τών προβλημάτων, που άποσκοπούν στήν νομιμοποίηση τών έπιδιωκομένων στόχων. Ένας παράλληλος ιδεολογικός λόγος άναπτυσσεται και ουγκαλύπτει τό ιδεολογικό έρεισμα τών στόχων και σκοπών τής πολεοδομικής παρέμβασης.

Ας δούμες πώς πραγματοποιήθηκε τά τελευταία χρόνια αύτή ή έπικάλυψη: Η άναμόρφωση τής πολεοδομικής πρακτικής μετά τό 1970 συνοδεύ τε, από πλήθος νέων νόμων και πράξεων. (Νόμος περί οικιστικών περιοχών, περί μεταφοράς συντελεστού δόμησης, γκαράζ, προστασία δασών, κτηματική έταιρεια Δημοσίου, ΔΕΠΟΣ, απόφαση ΕΣΧΠ γιά χωροταξική πολιτική, Ρυθμιστικό οχέδιο Αθηνών και Θεσσαλονίκης, κλπ.). Ποιά δύμας ήταν τά προβλήματα και τά άδιεξοδα τής προηγούμενης περιόδου που ή έν λόγω άναδιάρθρωση έλπιζει νά έπιλύσει;

Οι δεδηλωμένες προθέσεις ύστερούν τών συμπερασμάτων που μπορούν νά προκύψουν από μά άναλυση περιεχομένου τού νέου θεσμικού πλαισίου και τών σχετικών άποφάσεων και πράξεων.

Ο επισήμος λόγος περιορίσθηκε στά θέματα τής βελτίωσης τής ποιότητας ζωής, τής προστασίας τού περιβάλλοντος, τής αύξησης τής παραγωγικότητας και τής ίκανοποίησης τών άναγκων τών πολιτών¹¹. Οι δέ συζητήσεις γιά έκσυγχρονισμό δέν κατόρθωσαν νά φθάσουν οέ μιά άναλυτική και μή άντιφατική διατύπωση τής άναγκαιότητάς του.

Τό θέμα τής ποιότητας ζωής και τής προστασίας τού περιβάλλοντος ένω άναμφισθήτητα άποτελεί κύριο λαϊκό αίτημα γινεται άντικειμενο πληθώρας παρεμπηνειών. Σάν στόχος όπωσδήποτε ξεπερνάει τά όρια τής πολεοδομικής πρακτικής γιατί δέν μπορεί νά έκπληρωσει παρά μόνο έφ' δύον συντρέχουν και άλλες προϋποθέσεις.

Δέν θά συζητήσουμε τήν ιδεολογική σχετικότητο τού όρου «ποιότητα ζωής» και τις ποικιλες μορφές, άκρη και άλληλοσυγκρουόμενες με τις όποιες μπορεί νά έκφραστει. Απλά θά θίξουμε τό θέμα τής ύπερβατικότητας τών προσδοκιών γιά βελτίωση τής ποιότητας ζωής μόνο από τήν πολεοδομική πρακτική.

Είναι γεγονός οτι ή συζήτηση γιά ποιότητα ζωής και περιβάλλοντος άρχιζει σέ μιά χρονική στιγμή έντασης τών άστικων προβλημάτων και στήν Αθήνα και σέ μικρότερο βαθμό στή Θεσσαλονίκη.

Μία άναλυτική διατύπωση τών αιτίων τής ύποβαθμισης δέν μπορεί παρά νά σταθεί στό σύστημα τών παραγωγικών σχέσεων στίς όποιες στηρίχθηκε ή οικονομική και οικιστική άνάπτυξη τής χώρας μας και τών άστικων περιοχών της.

Έάν ό πολεοδομικός προγραμματισμός είναι μέσο έπιλυσης προβλημάτων στό άστικό πεδίο, τότε τά όρια τής άποτελεσματικότητάς του όριζονται άπό τις άντιθέσεις που έκφράζονται μέ

τήν μορφή τῶν προβλημάτων, σὲ συνδυασμό μέ τούς πόρους πού διατίθενται γιά ἐπέμβασιν πού πάλι ἔχορτώνται ἀπό τὴν κοινωνική κατανομή τοῦ προϊόντος τῆς παραγωγῆς πού οἱ Ἱδες κοινωνικές σχέσεις ὄριζουν. Στὸ δοσμένο πλαισίῳ ἀστικά προβλήματα, περιβαλλοντική ύποβάθμιοι καὶ ἀποτελεσματικότητα τοῦ πολεοδομικοῦ προγραμματισμοῦ είναι ἔξαγενῶς προσδιοριζόμενα τοῦ τελευταίου.

· Η θεομική τοποθέτηση ένός ουσιώδους προγραμματισμού υέ τίποτα δέν έγγυάται βελτίωση της άμεσης ζωής ἐφ' οօον σε ίδιες μορφές οικονομικής διαχείρισης παραμένουν ἐπιτόπου.

Έάν στό μιν περιεχόμενο πού μπορεῖ νά άποδοθεί στόν όρο «ποιότητα ζωῆς» περιλαμβάνονται οι προσδοκίες γιά ίοες εύκαιριες άποσχόλησης και έκπαιδευσης. Γιά συμμετοχή στή λήψη άποφάσεων, γιά μείωση τών εισοδηματικών άνισοτήτων, γιά άξιοποίηση του έλευθερου χρόνου, κλπ. Τότε γίνεται φανερό πόσο μακριά βρίσκεται ο έλεγχος αύτών τών διαδικασιών άπό τό «σώμα» τών φυσικών προγραμματιστών. Είναι άμφιβολό έάν μπορεῖ νά έπιτευχθεί περιβαλλοντική ποιότητα χωρίς νά προιηγηθεί βελτίωση τόσο στό οικονομικό πεδίο και στίς κοινωνικές συνθήκες γενικά.

Πιστεύουμε ότι σ' αυτή τήν άδυναμία έλέγχου των πραγματικών δυνάμεων όφειλονται άδαφεις διατυπώσεις στόχων «περιέξασφαλίσεως καλλιτερων δυνατών όρων διαβιώσεως»¹² και «περι ικανοποίησης τών άναγκων τών πολιτών» (ό πολίτης είναι ο μόνος άρμοδιος γιά νά έντοπισει τις άνάγκες του)¹³, που μεταθέτουν τήν έπιδιωξη γιά ικανοποίηση κοινωνικών άναγκών τάξεων ή τού κοινωνικού σχηματισμού σέ έπιδιωξη ικανοποίησης άναγκων·άτόμων / πολιτών και γενικότερα άναγκών ύποκειμενικά άναγνωριζομένων.

“Ασχετα ἀπό τό ἄν ό ιδεολογικός λόγος που ἐκπέμπεται ἀποτελεῖ ικανό μοχλό νομιμοποίησης πολεοδομικής ἀναδιάρθρωσης παραμένει πάντοτε τό ζήτημα τῶν ἐπιδιώξεων τῆς τελευταίας. Ἀλλιώς δὲν μένει παρά ή αὐτοκατανάλωση τῶν ιδεολογικῶν μύθων ἀπό τούς ίδιους τούς φορείς τοῦ προγραμματισμοῦ.

3.3 Τά μέσα της πολεοδομικής παρέμβασης

Έπειρικά είναι γνωστό ότι οι πρακτικές της πολεοδομικής παρέμβασης του Κράτους έχουν λαμβάνει.

- στό νομοθετικό και διοικητικό έλεγχο της χωρικής όργάνωσης
-στόν έπηρεασμό της άνάπτυξης μέσω κινήτρων
-στή δημιουργία στοιχείων ύποδομής, έξοπλισμού, κατοικιών ειτε μέσω του Προγράμματος Απωρσίων έπενδύσεων ειτε μέσω άλλων φορέων.

Σήμερα συζητιέται και ή αύτοχρηματοδότηση ή όπως ονομάζεται «ή μεγαλύτερη οίκονομική συμμετοχή του έξυπηρετούμενου τοπικού πληθυσμού στά μεγάλα έργα άστικης ύποδομής πώσει νά έχασφαλιστούν οι πόροι γιά την πραγματοποίησή τους.

Τό έρώτημα πού μάς άπασχολεί άφορα αύτή την ίδια την Κρατική παρέμβαση, την λογική πού διέπει, τό μέγεθος και τά όρια της, και θά μπορούσε νά έπεκταθεί στόν συσχετισμό τέ μέσων μέσα από τά όποια άλλα λόγια μάς ένδιαφέρει νά πιστοποιήσουμε την αντιλήψεις πού έκλογικεύουν την Κρατική πρακτική και τόν τρόπο πού αύτή έκφραζεται σε πεδίο της πολεοδομίας.

Μποροῦμε νά ποῦμε ότι κυρίαρχη είναι ή αποψη πού άναγνωρίζει τόν θετικό ρόλο τού Δημοσίου τομέα και άναζητᾶ μεθόδους βελτιώσης τής άποτελεσματικότητας τής παρέμβασής του.

Σέ τρεις μελέτες πού έκπονήθηκαν στό ΚΕΠΕ (ΚΕΠΕ 1976 α, 1976 β, 1976 γ) διερευνάται ή δυνατότητα νά άσκηθει συστηματικότερη πολεοδομική πολιτική σέ συνδυασμό μέ μιά μεγένθυση τού Δημόσιου τομέα. Η έπιδιωξη τής έντασης τού ρόλου του προϋποθέτει, πάντοτε κατά τούς έρευνητές τού ΚΕΠΕ, αύξηση τού μεγέθους τῶν δημοσίων δαπανῶν, καλύτερη δργάνωση τῶν ύπηρεσιῶν και έκσυγχρονισμό τῶν θεσμῶν του, ένω παράλληλα διατυπώνεται ή αποψη ότι ή χώρα μας διαθέτει σημαντικά περιθώρια αύξησης τής συμβολής τού Δημόσιου τομέα (ΚΕΠΕ 1976 α: 19-21)

Μέσα σ' αύτό τό πνεῦμα, άναγνώρισης τής θετικής συμβολής τού Δημόσιου τομέα και έπιδιωξης τού παρεμβατικού έκσυγχρονισμού του έντασσονται και οι απόψεις τού ΚΕΠΕ γιά τήν άναδιάρθρωση τής πολεοδομικής πολιτικής, μέσω τής έφαρμογής διοικητικῶν (ένισχυση κεντρικής διοίκησης, άρμοδιοτήτων ΟΤΑ), νομοθετικῶν (έφαρμογή σχεδίων διατάξεως, ρυθμιστικῶν, ρυμοτομικῶν, χρήσεως γῆς) και οικονομικῶν μέτρων (φορολογία άκινήτων, έπιχειρήσεων πού έπιβραύνουν τήν πόλη, αύτοχρηματοδοτηση έργων άστικής ύποδομής). (ΚΕΠΕ 1976 β).

Είναι σημαντικό νά τονίσουμε τήν έμπειρη αίτιολόγηση τής άνάγκης γιά ένταση τής Κρατικής παρέμβασης. Ένδεικτική τού πνεύματος είναι ή ακόλουθη διατύπωση: «τό σημερινό μέγεθος τού Δημόσιου τομέα συγκριτικά μέ έκεινο τῶν εύρωπαϊκῶν χωρῶν - θαν αύτές ήταν στό ίδιο έπιπεδο άναπτύξεως - είναι χαμηλώτερο »...έξ ού ... (ΚΕΠΕ 1976 α : 18).

Στό ίδιο πνεῦμα έντασσονται και οι απόψεις μεγάλου μέρους τῶν πολεοδόμων. Δέν θά έπεκταθοῦμε άναλυτικά.

Η άντιθετη αποψη δέν ξεκινάει άπό τό πολεοδομικό έπιπεδο άλλά καταλήγει σ' αύτό μέσω τού συσχετισμού Δημοσίων Δαπανῶν και πληθωρισμού. Σύμφωνα μέ τούς συντάκτες τής Οικονομικής Πορείας, «έλαχιστοι είναι έκεινοι πού άμφισητούν ότι ο κύριος παράγων τού πληθωρισμού, δσο πρόκειται γιά κυκλικό φαινόμενο και οχι γιά φάση τού καπιταλισμού είναι ο Δημόσιος τομέας. Τακτικοί και έπενδυτικοί προοϋπολογισμοί χαρακτηρίζονται άπό ύψηλές δαπάνες πού σέ σημαντικό τους ποσοστό οχι μονάχα άπαραιτητες δέν είναι άλλα και σπατάλη άποτελούν γιά τίς δυνατότητες τής έλληνικής οικονομίας (Οικονομική Πορεία 1980 α). Στό βαθμό δέ πού οι Κρατικές δαπάνες αύξάνουν ταχύτερα άπό τήν αύξηση τής οικονομίας, μέ σταθερό ποσοστό φορολογίας στό ΑΕΠ, πληθωρικό χρῆμα έρχεται νά καλύψει τό κενό. Και αύτή δέν είναι ή μόνη πληθωριστική πίεση άπό μέρους τού δημόσιου τομέα. Ταυτόχρονα είναι τό κόστος: Η Κρατική δραστηριότητα σ' όποιοδήποτε τομέα, είναι δαπανηρότερη άπό τήν ιδιωτική, αύξάνοντας έτοι τό κόστος τής οικονομίας. Οι ισολογισμοί τῶν δημοσίων έπιχειρήσεων τού 1979 τό έπιβεβαιώνουν. (Οικονομική Πορεία 1980 β).

Στά ίδια συμπεράσματα καταλήγει και μελέτη τού Ινστιτούτου Οικονομικῶν και Βιομηχανικῶν Έρευνων (ΙΟΒΕ) μέ τίτλο «Δημόσιες Δαπάνες και πληθωρισμός».

Εάν ισχύει αύτή ή έκτιμηση τότε ή αύξηση τού μεγέθους τού Δημόσιου τομέα, ή έπεκταση τῶν ύπηρεσιῶν του, τῶν έταιριῶν πού έλέγχει, τῶν δαπανῶν του (ένω ταυτόχρονα παραμένει σταθερό τό μέγεθος τῶν Δημοσίων έπενδύσεων) μέσω τῶν πληθωριστικῶν πιέσεων πού

δημιουργεί άναιρει δμεσα τις βελτιώσεις τών συνθηκών της καθημερινής ζωής που μακροπρόθεσμα ύποδσχεται νά μεταβάλει ό πολεοδομικός προγραμματισμός.

Πιστεύουμε ότι ή αντιπαράθεση όπόψεων πού ξεκινοῦν άπό την άποδοχή ή την άπορριψη της Κεϋνοιανής πρότασης δέν μπορεί νά άπαντήσει ικανοποιητικά στό έρώτημα τού μεγέθους, τών όριων και της λογικής της Κρατικής παρέμβασης. Αντίθετα οι νεώτερες έρευνες και θεωρητικές άναλύσεις γιά την ύπόσταση και τόν ρόλο τού Κράτους άρχιζουν νά διαμορφώνουν ένα άποτελεομοτικότερο θεωρητικό πλαίσιο. Μέσα σέ μιά τέτοια προοπτική κινείται τό κείμενο πού παραθέτουμε (Ανδρικοπούλου και άλ. 1980: 5-6).

«Γιά μά σειρά βαθύτερων δομικών αίτιων, πού συνδέονται μέ την ίδια την φύση της παραγωγικής διαδικασίας στόν κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και της οικονομικής λειτουργίας τών ιδιωτικών έπιχειρήσεων στά πλαίσια ένός έντεινόμενου διεθνούς άνταγωνισμού, έμφανιζεται οάν άναπόδραστη άνάγκη ή ρύθμιση τού συνολικού συστήματος και ίδιαίτερα έκείνων τών πλευρών του πού άποτελούν τίς λεγόμενες γενικές συνθήκες της παραγωγής. Οι συνθήκες αύτές είναι άπαραιτητες γιά την όμαλή λειτουργία τού συνόλου τών οικονομικών δραστηριοτήτων ή και θεωρούνται άποτελούν στοιχεία τού έπιπεδου διαβίωσης (πού προσδιορίζεται ιστρικά) άλλά δέν είναι ικανοποιητικά έπικερδείς γιά νά προσελκύσουν τό ιδιωτικό κεφάλαιο και συνεπώς δέν μπορούν νά άποτελέσουν εύθυνη καμιάς ξεχωριστής ίδιωτικής έπιχειρησης...»

Στό σημείο αύτό τό κράτος ή άλλοι δημόσιοι φορεῖς (π.χ. ή αύτοδιοίκηση) καλούνται νά συμπληρώσουν τό κενό. Δηλαδή νά χρησιμοποιήσουν κεφάλαιο πού δέν άπαιτει τό προσστό κέρδους πού άπαιτει τό ιδιωτικό κεφάλαιο, μέ σκοπό τήν άναπαραγωγή τών συνθηκών πού έξειποφαλίζαι. Η πούνέχιση της λειτουργίας τού συνολικού συστήματος...

Η διαθεσιμότητα δημόσιου κεφαλαιού πού μπορεί νά διατεθεῖ σέ λιγο ή καθόλου έπικερδείς τομείς (π.χ. πάρκα, δρόμους, κλπ.) γιά τή βελτίωση τών γενικών συνθηκών παραγωγής έξαρται άπό την άνταγωνιστικότητα τού ιδιωτικού τομέα πού μέ τή σειρά της χρειάζεται αύτήν τήν βελτίωση προκειμένου νά άνταποκριθεί στίς διεθνείς συνθήκες έντεινόμενου άνταγωνισμού. Ός ένα σημείο και κάτω άπό όρισμένες προϋποθέσεις αύτό μπορεί νά γίνει βαθμιαία. Σέ οικονομικές περιόδους μέ μειωμένους ρυθμούς νέων έπενδύσεων και άνάπτυξης: της συνολικής οικονομίας. τό παραπάνω πρόβλημα μεταβάλλεται σέ μιά άντιφαση διαρθρωτικού χαρακτήρα πού προβάλλεται στή διαπίστωση της άνάγκης γιά προγραμματισμό και έπεμβαση σέ δλα τά επίπεδα (έθνικό περιφερειακό, άστικό) και ταυτόχρονα στήν πλήρη άδυναμια τής πραγματοποίησής του».

Όπως γίνεται φανερό και άπό τά άποσπάσματα πού παραθέσαμε, τό θέμα της λογικής και τών όριων της Κρατικής παρέμβασης δέν τελειώνει σέ μιά άρνηση ή μιά κατάφαση. Κάθε φορά ή συγκεκριμένη συγκυρία, οί έπι τόπου δυνάμεις και οί στόχοι διαμορφώνουν τό μέγεθος πού τής άντηκει. Μιά θεωρία, λοιπόν, και άχι άντιλήψεις πού περιορίζονται σέ μιά άποδοχή ή άρνησή της όφειλει νά τήν προσδιορίσουν.

3.4. Ζητήματα σχετικά μέ τό άντικείμενο και τήν μεθοδολογία τού πολεοδομικού προγραμματισμού.

Στήν πορεία της καπιταλιστικής άστικοποίησης ό μεταοχηματισμός τών κοινωνικών δομών

καὶ ὁ ἀνταγωνιστικός χαρακτήρας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ὅδηγοῦν στὴν ἐμφάνιση στὸ ἀστικό πεδίο πλήθους προβλημάτων.

· Η ἀναγνώρισή τους σάν πρώτο βῆμα γιό τὴν πολεοδομική ἐπέμβαση, δχι μόνο δέν ἀποτελεῖ μιό κοινωνικά ούδετερη διαδικασία ἀλλά ἀντίθετα οἱ κοινωνικές τάξεις καὶ ὅμαδες μέσα ἀπό τὰ γεγονότα πού ἀναγνωρίζουν σάν προβλήματα, μέσα ἀπό τὴν ιεράρχησή τους, προβάλλουν τις ἐπιθυμίες, τις ἀνάγκες καὶ τις διεκδικήσεις πού τούς ἀνήκουν.

Συνήθως ἡ ἐπισήμανση τῶν προβλημάτων παίρνει τό μανδύα τῆς ἀντικειμενικῆς ἐπιστημονικῆς διαπίστωσης στὸ δνομα τῆς ἔξαντλητικῆς καὶ μεθοδικῆς ἀποτύπωσης τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης¹⁴. Ετοι προσδιορισμός ἀντικειμένων τῆς ἐπέμβασης καὶ μεθοδολογική προσέγγιση ἀλληλούσμπληρώνονται γιά νά καλύψουν καὶ νά ἀντικειμενικοὶ ουν ἰδεολογικές ἐπιλογές καὶ θέσεις.

Μια πρώτη φάση λοιπόν τῆς προγραμματικῆς διαδικασίας, μεθοδολογία προσέγγισης καὶ διαπίστωση προβλημάτων καὶ σέ μιό ἐπόμενη διαπίστωση προβλημάτων καὶ προτάσεις διευθέτησης, ἀποτελοῦν τό κατ' ἔξοχήν φέουσδο τῆς ἰδεολογίας.

- Εδῶ ἡ δράση τῆς κορυφώνεται μέ τις μορφές πού ἥδη ἀναφέραμε: (2. τό θέμα τῆς ἰδεολογίας).
- Μέ ἀναπαραστάσεις τοῦ ἀντικειμένου καὶ ιεραρχήσεις καθοδηγούμενες ἀπό τις ἀντιλήψεις καὶ ἐπιδιώξεις τῶν φορέων.
 - Μέ τὴν συστηματική μετάθεση τῶν αἰτίων καὶ τὴν θεώρηση τῶν ἀποτελεσμάτων στὴν θέση τῶν αἰτίων.
 - Μέ προφανῆ λογικά ἄλματα ἀνάμεσα στὴν ἀποτύπωση τῆς κατάστασης καὶ στὶς προτάσεις ρύθμισης, ἄλματα μή ἀντιφάσοντα μέσα στά πλαίσια τῶν θεωρητικῶν ἰδεολογιῶν τῶν ὅποιων γίνεται χρήση.

Πληθώρα παραδειγμάτων μποροῦν νά εἰκονογραφήσουν τις μεταθέσεις πού προκαλεῖ ἡ ἰδεολογική λειτουργίᾳ. Θά σταθοῦμε μόνο σέ μερικά ἀπό αύτά.

- a. Στά «18 σημεία κοινῆς ἀποδοχῆς» γιά τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ «προβλήματος 'Αθήνα»¹⁵ δέν ὑπάρχει καμία ἀναφορά στὴν αὐθαίρετη δόμηση, στὴ διαφοροποίηση τῶν κοινωνικῶν ἔξυπρετήσεων πού ἀκολουθεῖ τὴν κοινωνική διαυτρωμάτωση, στὴν κατανομή τῶν ἐπενδύσεων ἀνάμεσα σέ ὑποβαθμισμένες καὶ μή περιοχές, στὴν κερδοσκοπία γῆς. Η ἐπιλογή τῶν προβλημάτων πού θεωροῦνται διτιχρίζουν ρύθμιση (πληθυσμός - δραστηριότητες - βιομηχανία - προστασία δασῶν καὶ ἀκτῶν - λιμενικές ἐγκαταστάσεις - συγκοινωνίες) ἀπόδεικνύουν ἐνα «στένεμα» τῆς προβληματικῆς πού ἀποδέχεται ὄρισμένες ἐπιδιώξεις καὶ ἀρνεῖται ἄλλες.
- β. Σ' ἔνα σύνολο ρυθμιστικῶν μελετῶν¹⁶, χαρακτηριστική είναι ἡ ἐλλειψη θεωρίας ἡ ἐστω καὶ ἀναλυτικῆς προβληματικῆς πού ἀποτελοῦν δόηγούς γιά τὴν διαπίστωση, δυσλειτουργῶν, ἀνισοτήτων, προβλημάτων... Αντί αὐτῶν οἱ προσωπικές ἀντιλήψεις καὶ πεποιθήσεις τῶν μελετητῶν, ἡ προϋπάρχουσα ἐμπειρία καὶ οἱ ὀδηγίες τοῦ ἐκάστοτε «έργαδότη» γίνονται οἱ ἀφετηρίες γιά τὴν μετάθεση μιᾶς διαπίστωσης ἀπό τὴν κατηγορία «γεγονός», στὴν κατηγορία «πρόβλημα» ἡ «δυσλειτουργία». Στοιχεῖα ἀναφορᾶς ἀποτελοῦν μόνο ὄρισμένοι δεῖκτες πού ἔχουν μέν ἐπιχειρησιακό χαρακτήρα ἀλλά στεροῦνται κάθε θεωρητικῆς αἰτιολόγησης. Η διαδικασία είναι κατ' ἔξοχή θετικιστική μέ κύρια λογική διεργασία τὴν σύγκριση.
- γ. Τό θέμα τοῦ πληθυσμοῦ ἔχει ἀποτελέσει ἐπανειλημμένα στοιχεῖο ἰδεολογικῆς παραποίησης:

‘Αναγάγονται στό μέγεθός του, και ή ποιότητα τοῦ περιβάλλοντος καὶ τά ἀστικά προβλήματα καὶ ή δυσκολία προγραμματισμοῦ καὶ ή παραγωγική δυναμικότητα. Χωρίς νά σημαίνει ότι ο πληθυσμός είναι μιά ούδετερη μεταβλητή, οι γραμμικές συναρτήσεις πού τοῦ άποδίδονται είναι άπλοποιητικές. Αποτελοῦν ιδεολογικά κατασκευάσματα, μέ τήν ἐννοια, τοῦ «ἀδειάσματος τῆς πραγματικότητας». Έάν στήν συνέχεια αύτες οι συναρτήσεις χρησιμοποιηθοῦν γιά νά στηρίξουν τίς ρυθμιστικές προτάσεις, τό άποτέλεσμα δέν μπορεῖ παρά νά είναι χαοτικό!’. Η άναφορά σέ τέτοιου είδους παραδείγματα θά μποροῦσε νάναι άτέλειωτη.

Συμπεράσματα

Τά θέματα πού θίξαμε διποσδήποτε δέν έξαντλοῦν τό ζήτημα τῶν ιδεολογικῶν ἀντιλήψεων πού σχετίζονται μέ τήν πολεοδομική πρακτική καὶ προγραμματισμό. Μιά συστηματική προσπάθεια θά μποροῦσε νά άναληφθεῖ στόν τομέα αύτό ώστε νά καταδειχθεῖ ό μῆθος καὶ ή πραγματικότητα τῶν άπόψεων καὶ ίδεων πού ισχυρίζονται ότι άποτελοῦν τό θεωρητικό καὶ έπιστημονικό πλαίσιο τοῦ φυσικοῦ προγραμματισμοῦ.

Πιστεύουμε στήν άναγκαιότητα μιᾶς τέτοιας διάκρισης: ότι άποτελεῖ προϋπόθεση στήν βελτίωση τῆς άποτελεσματικότητας τῶν προσπαθειῶν γιά έξεύρεση λύσης τῶν ἀστικῶν προβλημάτων.

Μιά πραγματιστική ἀντιμετώπιση τοῦ λόγου γιά τήν ἀστική συγκέντρωση καὶ τίς μορφές διαχείρισής της θά μποροῦσε νά είναι ή πρώτη φάση για τήν συστηματοποίηση τοῦ θεωρητικοῦ καὶ ιδεολογικοῦ ύλικοῦ πού θά μποροῦσε νά καθοδηγήσει τήν προγραμματική διαδικασία.

Σέ σχέση μέ τό κείμενο πού προηγήθηκε καὶ ἀν τά στοιχεῖα πού λάβαμε ύπ’ ὅψη ἐπιτρέπουν κάποια συμπεράσματα, θά μποροῦσαμε νά πούμε ότι:

Διαπιστώνεται μιά σημαντική ἀντιφατικότητα στίς ἀντιλήψεις πού άφοροῦν τίς θεματικές ἐνότητες πού συζητήσαμε. Κατά τή γνώμη μας δέν όφειλεται μόνο στήν ἀλλαγή τοῦ τρόπου ἀσκησῆς τῆς πολεοδομικῆς παρέμβασης ἀλλά καὶ στό ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς γνώμης τοῦ πεδίου καὶ τῆς διαδικασίας διοικήρωσης τοῦ προγραμματισμοῦ. Παράλληλα ό μικρός ἀποτελεσματικότητας τῶν προγραμμάτων πού ἔχουν συνταχθεῖ δέν μπορεῖ νά ἐποδιθεῖ μόνο στίς ἀντίξεις γιά προγραμματισμό συνθήκες τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς ἀλλά καὶ στήν ἀδυναμία χρησιμοποίησης τῶν μέσων πού διατίθενται ἀπό τό κοινωνικοποιημένο κρατικό κεφάλαιο, μετά ἀπό μιά ἐπιχειρησιακή ἀναγνώριση προβλημάτων.

Η μεθοδολογική προσέγγιση τῆς προγραμματικῆς διαδικασίας ή ό συσχετισμός μέσων καὶ στόχων δέν είναι ἀμέτοχη. Φαίνεται νά έξαντλεῖται σέ μιά φαινομενολογική-έμπειρη περιγραφή τῆς ύφισταμένης κατάστασης καὶ σέ άδρη διατύπωση τῶν τάσεων ἐξέλιξής της. Από ἐκεῖ καὶ πέρα είναι ἐντονη ή ἀδυναμία συσχετισμοῦ τῆς ἀνάλυσης τῶν μέσων πού διατίθενται καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων σέ σχέση πάντοτε μέ τίς διαμορφωμένες προσδοκίες.

Γίνεται μεγάλη προσπάθεια στήν άναλυτική περιγραφή του άντικειμένου τής έπεμβασης και πολύ λίγος κόπος άπομένει γιά την περαιτέρω έκμετάλλευση αύτής τής πληροφορίας.

· Ή θέση του Δημοσίου Τομέα στό σύστημα του προγραμματισμού, ένώ θεσμικά είναι ιδιαίτερα έντονη μένει άμφιβολη. Φαίνεται νά ύπαρχει σημαντικό πρόβλημα στήν άξιοποίηση τών δυνατοτήτων του και στήν διαχείριση τών μέσων του άναλογα μέ τή συγκυρία και τούς στόχους.

Σχετικό είναι και τό πρόβλημα του βαθμού δεομευτικότητας τών πολεοδομικών πλάνων. Κατά τή γνώμη μας τό έρωτημα δέν θάπερε νά συγκεκριμενοποιείται στήν έφαρμογή τών πλάνων άλλα στό περιεχόμενό τους. Έάν είναι άντικειμενική ή δυσκολία προγραμματισμού σέ συνθήκες έλευθερης άγορᾶς, τότε οι συμβιβασμοί μπορούν νά έπανέρχονται κατά τήν σύνταξη του προγράμματος και δχι κατά τήν έφαρμογή μέ τήν καταστρατήγησή του.

· Ο τρόπος πού πραγματοποιήθηκε κοινωνικά ο μετασχηματισμός τής πολεοδομικής πρακτικής θέτει σημαντικά έρωτήματα. Εκτός άπό τό διτι έμοιαζε νά άπαντά σέ άλλα ζητήματα άσχετα μέ τόν προγραμματισμό (φορολογία - συγκεντροποίηση κεφαλαίου), μαζί μέ τήν άσφεια τών στόχων τής άναδιάρθρωσης πού περιγράψαμε, διαμόρφωσε τίς συνθήκες γιά ούσιαστηκή άμφισβήτηση κάθε κρατικής πρόθεσης γιά άναμόρφωση και τοποθέτηση ένός συστήματος πολεοδομικού προγραμματισμού.

Στίς σημερινές συνθήκες, πού ή άμφιβολια, ή άμφισβήτηση και ή δυσπιστία έχουν είσχωρήσει σέ κάθε ζήτημα σχετικό μέ τόν φυσικό προγραμματισμό άκόμη και άντικειμενικές δυνατότητες προγραμματισμού δέν θά μπορούσαν παρά νά συναντήσουν τεράστια έμποδια ύλοποίησης γιά λόγους καθαρά ύποκειμενικούς.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ιανουάριος 1981

Σημειώσεις

1. Γιά τήν παρεμβολή του προγραμματισμού σάν στοιχείο όρθιολογικοποίησης τών καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, βλέπε «Forme, fonction, structure dans le capital» Lefebvre (1971: 186)
2. Ή έννοια τής άστικοποίησης πού χρησιμοποιούμε δέν περιορίζεται σέ μιά δημιογραφική όπτική άλλα περιλαμβάνει τό σύνολο τών διαδικασιών σχηματισμού τών οικισμῶν.
3. Γιά μιά χρονική τοποθέτηση, βλ. Μάλιος (1975: 23) και Μουζέλης (1978: 18-55)
4. Ή έν λόγω Κρατική παρέμβαση πραγματοποιείται κύρια μέσω του προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων και τής ΔΕΠΟΣ
5. Παραπέμπουμε σέ: Λαγόπουλος (1980), ΚΕΠΕ (1976β), παραρτήματα 1 και 4 και ΤΕΕ (1976)
6. Αναλυτικά γιά τήν ιδεολογική άναπαράσταση του πραγματικού βλ. Vadée (1974)
7. Γιά ένα δρισμό και άναλυτική παρουσίαση τών θεωρητικών ιδεολογιών βλ. Castels-Ipoli (1973)
8. βλ. Τό Σύνταγμα τής Ελλάδος, άρθρ. 106

9. Ν.Δ. 1262/72 «Περὶ ρυθμιστικῶν Σχεδίων ἀστικῶν περιοχῶν», ἀρθρ. 2, παρ. 1, Δοική
Ἐνημέρωσις, τ. Α,
10. Βλ. Λόγο Υφ. Συντονισμοῦ και Προγραμματισμοῦ κατά τὴν συζήτηση τοῦ Ν. 360/76 στὴ
Βουλὴ, στὰ Τεχνικά Χρονικά, ΤΕΕ, Ν. 360/76, σελ. 36.
11. Βλ. Πρόγραμμα οικονομικῆς και κοινωνικῆς ἀναπτύξεως 1978- 1982, Προκαταρκτικά,
«Χωροταξία και ποιότητα ζωῆς», Αθήνα 1979, Εθνικό Τυπογραφεῖο, σελ. 107-114 και Υ.Δ.Ε.
Πρόταση «Πρωτεύουσα 2000», στὸ Οικονομία και Κοινωνία, Αθήνα, Αύγουστος 1979, σελ. 18.
12. Βλ. τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, ἀρθρο 24
13. BHMA, «Σχέδιασμένη ἀταξία ἀντίδοτο στὴν ἀναρχία», Αθήνα, 14-12-80.
14. Τὸ Πρόγραμμα και Σχέδιο γιά τὴν ἀνάπτυξη τῆς πόλης τῶν Ιωαννίνων, τοῦ γραφείου
Δοξιάδη ἀναφέρει: «Ἡ μελέτη τοῦ ρυθμιστικοῦ σχεδίου και προγράμματος Ιωαννίνων
ἐξετάζει κατ' ἄρχην τὴν θέση και τὸν ρόλο τῆς πόλης στὴν Ἡπειρο, τὴν ὑπάρχουσα κατάσταση
στὴν πόλη ἀπό δημογραφική οικονομική και πολεοδομική ἀποψη και διατυπώνει τὴν φύση τῶν
προβλημάτων λού προκύπτουν». Γραφεῖο Δοξιάδη, «Ιωάννινα. Πρόγραμμα και Σχέδιο γιά τὴν
ἀνάπτυξη τῆς πόλης», Αρχιτεκτονικά Θέματα, (1977: 157).
15. Βλ. Τὸ πρόβλημα Αθήνα, ANTI, 4 Ιουλίου 1980, σελ. 26.
16. Γιά μιά συνοπτική παρουσίαση, βλ. «Ἡ ρύθμιση τοῦ Χώρου στὴν Ἑλλάδα», Αρχιτεκτονικά
Θέματα (1977 : 128-255)
17. Γιά μιά συστηματικότερη παρουσίαση τοῦ θέματος, βλ. Ανδρικοπούλου Ε., Καυκαλᾶς Γ.,
Κομνηνός, Ν, (1980).

Sommaire

L'edifice idéologique de la planification urbaine Grecque contemporaine

Nicos Komninos

L'article comporte trois parties.

Dans la première partie nous analysons les rapports entre planification urbaine, système politique et processus d'urbanisation. Dans l'étape actuel du développement des rapports de production capitalistes l'intervention de l'Etat dans la production du cadre bâti urbain devient de plus en plus déterminant. Le système de la planification urbaine assure l'intervention juridique et économique de l'Etat aussi que le contrôle des processus d'urbanisation par l'appareil politique.

La deuxième partie se consacre à une délimitation du terme «idéologie»: nous décrivons très brièvement ses fonctions principales et les effets correspondants, à savoir l'orientation des pratiques sociales, l'assurance de la cohésion sociale, la restructuration du réel selon les vues et les valeurs dominantes et le remplacement des pratiques scientifiques par de schémas idéologiques déterminées.

Dans la troisième partie de l'article nous centrons l'analyse sur les représentations, les conceptions, les valeurs et les processus idéologiques qui se développent dans le corps de la planification urbaine contemporaine. Nous situons l'analyse après 1970, quant l'Etat Grec remplace l'ancien cadre de réglementations en matière d'urbanisme par un nouveau système de planification et d'application de programmes globaux. Nous présentons les éléments idéologiques inhérents à ce nouveau système de planification en abordant le concept, les objectifs, les moyens de la planification aussi les caractères des processus scientifiques s'appliquant à l'élaboration de programmes.

En ce qui concerne le concept de la planification nous notons sa liaison à la conception de l'intérêt général, bien que les rapports de production capitalistes sont dominants dans l'économie grecque. Selon une autre formule la planification urbaine constitue une procédure de conciliation d'intérêts opposés de divers classes sociales, mais ces dernières sont toujours absentes des procédures réelles de décision en matière d'urbanisme. En même temps on constate le développement de la conception selon laquelle le contrôle de l'utilisation du sol (objet explicite de la planification urbaine) est possible sans que les activités sociales schématisant ces utilisations soient aussi contrôlées. Dès sa conception donc, le contenu de cette pratique sociale reste ambigu.

A propos des objectifs des programmes nous discernons deux processus idéologiques se développant simultanément. D'une part la mise en place des objectifs des opérations urbanistiques est fonction des valeurs, des représentations et des intérêts des agents qui définissent les programmes, et d'autre part, ces mêmes objectifs se mystifient, se valorisent et se légitiment en tant qu'expression de l'intérêt de la société toute entière. Nous croyons que le discours à propos de la qualité de la vie, de la préservation l'environnement et de la satisfaction des besoins des citoyens en général, se situe dans ces processus qui cherchent à masquer le caractère de classe de la plus part des opérations d'urbanisme et des objectifs réels qui lui appartiennent.

Sur la question des moyens disponibles à la planification urbaine nous présentons les discours concernant le financement public et les dépenses de l'administration. Malgré les di-

vers prises de position sur celle question du rapport entre le domaine privé et public, nul parti dans les conceptions officielles ne se présentent les recherches récentes sur l'Etat. La thématique de Keynes est toujours celle qui domine.

En ce qui concerne la part scientifique de la planification, la prédominance idéologique est aussi frappante. On peut constater facilement des faux représentations du réel, la prise des effets pour des causes, l'incohérence entre objectifs et propositions. La dimension théorique et épistémologique sous jacente la méthodologie de l'élaboration des programmes est élémentaire.

Dans la conclusion nous recapitulons sur les effets dûs à la fonction idéologique sur le développement de la pratique de la planification.

Βιβλιογραφία

- Althusser L. (1965), Pour Marx, Paris : Maspero.
Ανδρικούλης Ε., Καυκαλάς Γ., Λαγόπουλος Α.-Φ. (1980) Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
Ανδρικούλης Ε., Καυκαλάς Γ. Κομνηνός Ν. (1980) «Θεσσαλονίκη 2000: Κριτική παρουσίαση της έκθεσης της Εταιρίας Μελετών Περιβάλλοντος, Τεχνική Ένημέρωση, Μάιος - Ιούνιος 1980, σελ. 43-52.
Αρχιτεκτονικά Θέματα (1977), «Ρύθμιση του χώρου στήν Ελλάδα»
Bettelheim ch. (1978) Planification et croissance accélérée, Paris : Maspero
Bettelheim ch. (1977), Problèmes théoriques et pratiques de la planification, Paris : Maspero.
Castels M. Ipola E. (1973) «Pratique épistémologique et sciences sociales» Théorie et Politique, Paris: N° 1
Chombart de Lauwe P.H. (1975), La culture et le pouvoir, Paris : Stock-Monde ouvert
ΚΕΠΕ (1976a) Πρόγραμμα άναπτυξεως 1976-1980 - Δημόσια οικονομικά, Έκθεση Ομάδας Έργασίας, Αθήνα: ΚΕΠΕ
ΚΕΠΕ (1976β), Πρόγραμμα άναπτυξεως 1976-1980-Πολεοδομική όργάνωση Έκθεση Ομάδας Έργασίας, Αθήνα: ΚΕΠΕ
ΚΕΠΕ (1976γ), Πρόγραμμα άναπτυξεως 1976-1980 - Χωροταξική πολιτική, Έκθεση Ομάδας Έργασίας, Αθήνα: ΚΕΠΕ
Λαγόπουλος Α.-Φ. (1980) Τό Σύνοτημα προγραμματισμοῦ στήν Ελλάδα, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., Έδρα B! Πολεοδομίας
Lefebvre H. (1971), L'ideologie structuraliste, Paris: Anthropos, col. Points
Μάλιος Μ. (1975); Η σύγχρονη φάση άνάπτυξης του καπιταλισμοῦ στήν Ελλάδα, Αθήνα: Σύγχρονη Έποχή.
Μουζέλης Ν. (1978) Νεοελληνική κοινωνία και δψεις ύποανάπτυξης, Αθήνα: Εξάντας
Οικονομική Πορεία (1980a) «Δημόσιες δαπάνες και πληθωρισμός», Αθήνα: Απρίλιος, τεύχος 4, σελ. 13.

Οικονομική Πορεία (1980β) «Οι Δημόσιες Επιχειρήσεις» Αθήνα: Απρίλιος, τεύχος 4, σελ.

11

Poulantzas N. (1971), *Pouvoir politique et classes sociales*, Paris: Maspero.

Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως 1978-1982 (1979) Προκαταρκτικά - Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Rocher G. (1968), *L' action sociale*, Paris: HMH, col. points.

TEE (1976), Θεσμικό και διοικητικό πλαισιο χωροταξίας, Έκθεση Ομάδας Εργασίας, Αθήνα: TEE

Vadée M. (1974), *L' idéologie* Paris: PUF

Υ.Δ.Ε. (1979) «Πρωτεύουσα 2000», Οικονομία και Κοινωνία, Αύγουστος 1979.

5.

πολη και περιφερειας

εκδοση μελετων του χωρο

Περιφερειακή Οργάνωση στήν Ελλάδα - Regions in the Greek Economy □ Περιφερειακή Θεωρία και Πρακτική - Regional Theory and Practice □ Ιδεολογία και Πολεοδομία - Ideology and Planning □ Τριτογενοποίηση και Διαπεριφερειακή Πόλωση - Tertiarisation and Interregional Polarisation

city and region
journal of spatial studies

παρατηρητής

